

Müctebâ
Mînovî

çeşitli konularla ilgili olarak tuttuğu notlar Mehdî Karîb ve M. Ali Bihbûdî tarafından *Yâd-dâstâ-i Mînovî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1375 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Gulâm Hüseyin Yûsuffi, *Berkhâyi der Âgûş-i Bâd*, Tahran 1372 hş., s. 897-908; a.mlf., “Neşr-i Mînovî”, *Yağmâ*, XXX/4, Tahran 1356 hş., s. 198-202; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Nimâ tâ Rûzgâr-i Mâ*, Tahran 1376 hş., III, 179-220; Mihrî Bâkrî, “Üstâd Müctebâ Mînovî”, *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve ‘Ulûm-i İnsânî*, XVIII/120, Tahran 1976, s. 431-434; Habîb Yağmâî, “Benâm-i Pâk-i Yezdân”, *Yağmâ*, XXX/3 (1356 hş.), s. 129-134; Seyyid Ca’fer Şehîdî, “Mînovî ve Ferheng-i İslâmî”, a.e., XXX/4 (1356 hş.), s. 193-197; İrec Efşâr, “Müctebâ Mînovî Üstâdî ez İklim-i ‘Nemî Dânem””, *Rehnûmâ-yi Kitâb*, XX/1-2, Tahran 1356 hş., s. 3-39; a.mlf., “Zindegî-nâme ve Fihristnâme”, a.e., XX/1-2 (1356 hş.), s. 40-56.

RIZA KURTULUŞ

MÜCTEHİD

(bk. İCTİHAD).

MÜCTES

(المجتث)

Aruz sisteminde bir bahir.

Halîl b. Ahmed’in ortaya koyduğu vezinlerden olup onun aruz sisteminde “müştebihe” denilen dördüncü dâirede altıncı ve klasik genel sıralamada on dördüncü bahir olarak yer alır (*DîA*, III, 428; IV, 484). Sözlükte “kesmek, koparmak” anlamındaki *ceşş* kökünün “iftîâl” kalıbından türetilen müctes “kesilip koparılmış” demektir. Hafif bahrini oluşturan “fâilâtün müstefîlün fâilâtün”ün ilk tefîlesinin kesilip atılması veya hafif bahrinde ikinci tefîle olan “müstefîlün”ü başa almak suretiyle oluşturulduğu için bu adı almıştır (İbn Reşîk el-Kayrevânî, s. 271; Hatîb et-Tebrîzî, s. 170).

Tefîleleri sübâiyye (yedi harfli مُسْتَفِيلٌ ve فَاعِلَاتٌ) olan bahirlerdendir. Halîl b. Ahmed’in dâire sisteminde tam ve sahih şekli bir mısradaki “müstefîlün fâilâtün fâilâtün”dür (— — — / — — — / — — —). Ancak uygulamada her iki mısraın sonundaki “fâilâtün” cüzünün düşmesiyle meczû (bir cüzü düşmüş) şekli olan “müstefîlün fâilâtün” vezni kullanılır. Bahrin bir aruz ve bir darb tefîlesi bulunup her ikisi de “fâilâtün”dür. Bütün tefîlelerinde sâkin olan ikinci harfin hafif mümkün olduğu halde muâkabet kuralı gereği sâkin olan yedinci harfi düşürülmüş (mekfûf) bir tefîleyi sâkin olan ikinci harfi düşürülmüş (mahbûn) bir tefîlenin takip etmesi câiz değildir. Çünkü bu takdirde şiirde kabul edilmeyen beş hareketli harfin bir araya gelmesi gibi bir durum ortaya çıkar: “مَمْتَعِلٌ فَعِلَاتٌ” örneğindeki “... عَلِ فَعِلٌ” harfleri gibi. Bu sebeple ikinci sâkin harfin düşürülmesi (habn) ve yedinci sâkinin hafif (keff) dönüşümlü olarak uygulanır (krş. Mahmûd Mustafa, s. 124-125). Bunun sonucunda dört farklı vezin ortaya çıkmıştır. **a)** Bir mısradaki haşiv tefîlesi mekfûf, aruz tefîlesi sâlim: “müstefîlû fâilâtün”; **b)** Bir mısradaki haşiv tefîlesi sâlim, aruz tefîlesi mahbûn: “müstefîlün feilâtün”; **c)** Bir beyitte haşiv tefîlesi sâlim, aruz tefîlesi mekfûf: “müstefîlün fâilâtü” veya haşiv ve darb tefîlelerinden her ikisi de sâlim: “müstefîlün, fâilâtün”; **d)** Bir beyitte “müstefîlün fâilâtün” veya “mefâilün fâilâtün”.

Müctes bahrinde beytin ikinci mısraının son tefîlesi demek olan darbda hafif bahrinde olduğu gibi teş’îs kuralının uygulanması câizdir. Buna göre iki hareketli bir sâkin harfin izlediği şekil (مُع) olan mecmû’ vetidin ilk harfinin (ع) düşürülmesiyle “fâilâtün” tefîlesi “fâlâtün”e dönüşür. Uygulamada bunun uzun hecelerden oluşan eşdeğeri “mef’ûlün” kullanılır.

İsmâil b. Hammâd el-Cevherî aslının hafif bahri olduğunu söyleyerek bu bahre sisteminde yer vermemiştir (*Kitâbü ‘Arûzi’l-varaka*, s. 56). Müctes, eski Arap şiirinde nâdir rastlanmakla birlikte Abbâsîler devrinde müvelled şairler ve ardından gelenlerin, hatta modern dönem şairlerinin oldukça sık kullandıkları bir bahir olmuştur. Muzârî ve muktedaba nazaran daha güzel bulunan müctes ile bilhassa duygusal / lirik şiirler, neşîde ve müveşşahlar söylenmiştir (Mahmûd Fâhûrî, s. 97).

Aruza dair klasik kitaplarda ve bunlara muhteva bakımından sadık kalan yeni eserlerde müctes bahrinin daha çok yukarıda gösterilen vezinleri zikredilir. Bu arada

sanatkârların nazım tekniğinde yaptıkları yenilikleri göz önüne alarak yazılan eserlerde bahrin başka vezinleri de kaydedilmiştir. Meselâ Celâl el-Hanefî aşağıdaki vezinleri tesbit etmiş ve örneklerini göstermiştir (*el-‘Arûz*, s. 63-78).

1. — — — / — — — / — — — / — — —
2. — — — / — — — / — — — / — — —
3. — — — / — — — / — — — / — — — = (fâilân)
4. — — — / — — — / — — — / — — — = (fa’lân)
5. — — — / — — — / — — — / — — —
6. — — — / — — — / — — — / — — —

Mekfûf (yedinci sâkin harfi düşürülmüş) müctes: — — — / — — — / — — — / — — —. Meşkül (ikinci ve yedinci harfi düşürülmüş) müctes: — — — / — — — / — — — / — — —.

Türk aruzunda “mefâilün feilâtün mefâilün feilün” ve “mefâilün fa’lün” şekilleri kullanılır. Nâilî-i Kadîm’in, “Hevâ-yı aşka uyup küy-i yâra dek gideriz / Nesîm-i subha refik-i bahâra dek gideriz” matla’lı gazeli bu vezinle yazılmış şiirlerin en tanınmış örneğidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 643; İbn Abdürrabbih, *el-‘İkdûl’-ferîd*, V, 473, 474; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbü ‘Arûzi’l-varaka* (nşr. Sâlih Cemâl Bedevî), Mekke 1985, s. 56; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, s. 269-294; Hatîb et-Tebrîzî, *el-Vâfi fi’l-‘arûz ve’l-kavâfi* (nşr. Ömer Yahyâ – Fahreddin Kabâve), Dimaşk 1399/1979, s. 170-174; İbn Ebû Şeneb, *Tuhfetü’l-edeb*, Paris 1954, s. 85-87; Safâ Hulûsî, *Fennü’l-takâtü’l-‘îş-‘îrî ve’l-kâfiye*, Beyrut 1966, s. 173-182; Celâl el-Hanefî, *el-‘Arûz*, Bağdad 1398/1977-78, s. 60-78; Mahmûd Mustafa, *Ehde’s-sebil ilâ ‘ilmeyi’l-‘Halîl*: *el-‘Arûz ve’l-kâfiye*, Beyrut 1405/1985, s. 122-126; Abdürrizâ Ali, *el-‘Arûz ve’l-kâfiye*, Musul 1409/1989, s. 140-144; Mahmûd Fâhûrî, *Sefinetü’l-‘îş-‘îrî*, Halep 1410/1910, s. 95-99; Emîl Bedî Ya’kûb, *el-Mu‘cemü’l-mufaşşal fi’l-‘ilmi’l-‘arûz ve’l-kâfiye ve fûnûni’l-‘îş-‘îrî*, Beyrut 1411/1991, s. 126-130; M. Ali eş-Şevâbîke – Enver Ebû Süveylim, *Mu‘cemü muştalâhâti’l-‘arûz*, Amman 1411/1991, s. 248-249; Gotthold Weil, “Arûz”, *IA*, I, 626-629; a.mlf., “Arûd”, *EP* (İng.), I, 670; Nihad M. Çetin, “Arûz”, *DîA*, III, 428-430; a.mlf., “Bahir”, a.e., IV, 484.

TEVFIK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

MÜD

(المُدّ)

Eski bir hacim ölçüsü.

Sözlükte “elleri öne doğru uzatmak” anlamındaki *medd* kökünden türeyen *müd* (*med*) kelimesi “öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahil miktarı” mânâsına gelir. Çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçüğe de *müd* adı verilir. Kelime İs-

panyolca'ya **almud**, Portekizce'ye **almude** (Dozy – Engelmann, s. 180), Hintçe'ye **med** (**mod**) şeklinde girmiştir. Arap müddü, özellikle Suriye ile Mısır bölgelerinde kullanılan ve Arapça'ya **müdy** şeklinde geçen Roma **modius**undan farklıdır. Ancak müddün hacminin diğerine kıyasla çok daha küçük olmasına rağmen kaynaklarda genellikle her iki ölçekten de müd şeklinde bahsedilmesi karışıklığı sebebiyet vermiş, çeşitli bölgelerin kendine has hacim ölçü birimlerinin asıl mahallî isimleri yerine müd (kile: ölçek) kelimesiyle anılması da karışıklığı iyice arttırmıştır.

Müd fitır sadakası, kefâret, abdest ve Şam vergileri gibi konuları açıklayan hadislerde geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "mdd" md.). Hz. Peygamber döneminde kullanılan ve çeşitli dinî malî sorumlulukların ölçüsünün kendi cinsinden vaz edilmiş olması sebebiyle daha sonra "şer'î müd" şeklinde nitelendirilen ölçüğün tarih boyunca diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış ve mezhepler arasında ihtilâf doğmuştur. Üzerinde görüş birliğine varılan tek husus müddün çeyrek sâa denk geldiğidir. Hanefiler'e göre şer'î müd 2 Bağdat, diğer üç mezhebin mensuplarına göre ise $1\frac{1}{3}$ Bağdat (bazılarına göre Medine) rıtlına eşittir (Buhârî, "Kef-fârât", 5; Nesâî, "Zekât", 44). Bu farklılıkların Hanefiler'in müddün ölçtüğü suyu, diğer mezheplerin ise buğday miktarını veya iki grubun farklı rıtları esas almasından kaynaklandığı belirtilir. Divan kâtibi Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, Hicaz müddünün $1\frac{1}{3}$ rıtlı (buğday için $\frac{4}{3} \times 382,5 = 510$ gr.) denk geldiği yönündeki görüşü destekler (*Mefâtihu'l-'ulûm*, s. 25). Kaynaklar rıtlı için 128, $128\frac{4}{7}$, 130 ve 144 dirhem olmak üzere farklı karşılıklar kabul ettiğinden müddün değerini sırasıyla $170\frac{2}{3}$, $171\frac{3}{7}$, $173\frac{1}{3}$ ve 192 dirhem şeklinde hesaplar. Matematikçi Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî ise (ö. 388/998) onu $1\frac{1}{4}$ rıtlı ($408 \times 1,25 = 510$ gr.) eşitler (*el-Menâzilü's-seb'*, s. 303-304, 306). Muhammed b. Ahmed el-Makdisî de (ö. 390/1000 civarı) Hicaz müddünün mekkükün on ikide birine ($15 \div 12 = 1,25$ rıtlı) denkliğini belirtmek suretiyle bunu teyit eder (*Ahşenü't-tekâsîm*, s. 98). Mekke müddünün ölçtüğü buğdayın 1 rıtlı çektiğini söyleyenler 510 (İbnü'l-Mücâvir, s. 23), $1\frac{4}{21}$ Mısır rıtlı geldiğini söyleyenler 428,4 ($\times 1\frac{4}{21} = 510$; Mustafa ez-Zehabî, s. 86), 1,5 rıtlı tuttuğunu ileri sürülenler ise 340 ($\times 1,5 = 510$) gramlık rıtlı esas alıyor olmalıdır.

Üzerinde Hz. Peygamber'in sâna göre ayarlandığı yazılı olan Mısır Dârülhisbesi-

ne ait 18 Rebülevvel 591 (2 Mart 1195) tarihli 337 dirhemlik müddün hacmini (İbnü'r-Rif'a, s. 74-75) Mahmûd Bek 1,04279 (JA, I [1873], s. 80), E. de Zambaur 1,15 (Ā, VI, 66), Walther Hinz 1,053125 (*Islamische Masse*, s. 45-46, 51) litre olarak hesaplar. Bunun iki müdlük bir ölçek olabileceği gibi Hz. Ömer müddüne göre (aş. bk.) ayarlandığı ihtimali de düşünülebilir.

Haccâc b. Yûsuf el-Sekaffî'nin, Halife Ömer tarafından Sevâd vergileri için çıkarıldığı söylenen 8 rıtlık Irak sâni (kaffz) standart ölçek haline getirerek yaygınlaştırdığı bildirilmektedir (Hattâbî, I, 247). Buna göre onun müddü 2 rıtlı ($= 2 \times 382,5 = 765$ gr.) denk gelmekle birlikte 1,75 ile 2 Bağdat rıtlı arasında olduğu da rivayet edilir (İbn Ebû Şeybe, II, 422). Hanefiler'in gerek Hz. Ömer gerekse Haccâc'a nisbetle anılan bu sâa şer'î ölçek kabul etme yanılığısına düştüğü de ileri sürülür. İbn Abdülhakem, Ömer b. Hattâb müddünün (sâa ?) veybenin altıda birine ($16,5 \div 6 = 2,75$ litre) karşılık geldiğini bildirmektedir (*Fütûhu Mısır*, s. 152).

Medine Valisi Hişâm b. İsmâil b. Hişâm el-Mahzûmî de $1\frac{2}{3}$ peygamber müddüne ($1\frac{2}{3} \times 510 = 816$ gr.) denk daha büyük bir müddü kullanıma sokmuştur. Buna karşılık Hişâm b. Abdülmelik'in Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin hacmini iki kat arttırdığı sâni müddü 4 rıtlı yani $\frac{3}{4}$ şer'î sâa eşittir (Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-nüzûr", 15). Ömer b. Abdülazîz'e de nisbet edilen bu ölçüğün metrik karşılığı ($4 \times 382,5 = \frac{3}{4} \times 2040 =$) 1530 gramdır.

Fâsî, 567 (1172) yılına ait Mekke müddünün XV. yüzyılın başlarında kullanılan çeyrek Mekke rub'una ($= 1$ rub'iyye) eşit olduğunu, 766'da (1365) Cidde müddünün Mekke'ninkinin iki katı tahıl aldığını bildirir (*Şifâ'ü'l-garâm*, II, 398, 431; krş. Mor-tel, sy. 8 [1990], s. 180). Kahire muhtesibliği yapan Şâfîî âlimi Ebû'l-Abbas Necmedîn Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî'ye göre (ö. 727/1327) müd yarım Kahire kadehine (0,6875 litre) denktir. Takıyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355) zamanında müd söz konusu kadehin $\frac{7}{15}$ 'ine muadildi.

Makdisî, Akur (el-Cezîre) müddünün 15 rıtlık mekkükün dörtte birine (başka nüshada üçte birine) denk düştüğünü söyler ki (*Ahşenü't-tekâsîm*, s. 145) bu da muhtemelen ($15 \div 4 \times 408 =$) 1530 gramlık Hâlid müddünü vermektedir (krş. Hinz, s. 46). İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), 73,5 Dimaşk müddünün 3 Mısır irdebine eşit veya söz konusu müddün Mısır rub'undan biraz küçük olduğunu bildirmektedir (*Mesâlik*, III, 419). Buna göre yaklaşık 4

litre hacmindeki Suriye müddü 2,9375 kg. civarında buğday alır (krş. Hinz, s. 46).

Paris'teki Musée National des Arts Africains et Océaniens'in Mağrib Sanatları Bölümü'nde saklanan ve Merînî sultanlarından Ebû Saïd II. Osman'a (1310-1331) kadar aktarılmış olan Zeyd b. Sâbit'in müddüne göre ayarlanmış çeyrek sâalık Fas müddünün hacmi 0,75 litredir (Mustapha El Habib, X/3 [1969], s. 263-272). Ebû'l-Hasan Ali b. Osman el-Merînî'nin (1331-1351) emriyle aynı ayarada üretilen diğer Fas müdleri de 0,73, 0,733, 0,795 ve 0,796 litrelik hacimlere sahiptir. Receb 1049 (Kasım 1639) tarihinde aynı ölçüğe göre ayarlanan bir başka Fas müddünün hacmi ise 0,8 litre hesaplanmıştır (Pascon, XVI [1975], s. 31-35, 41).

Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094), Fas müddünün 80 ukıyye ($= 3,328$ kg. veya 4,32 litre; Hinz, s. 46; *EP* [İng.], VI, 120) buğday ölçtüğünü bildirir (*el-Muğrib*, s. 117). Onun verdiği mâlûmata göre müd Kayrevan'da $1\frac{1}{16}$, Asîle'de 20, Melfile'de 25 peygamber müddüne, Tâhert'te 5,5 Kurtuba kafzine ($= 243$ litre; *EP* [İng.], VI, 120) denktir (*el-Muğrib*, s. 27, 69, 89, 112-113). Ayrıca İbn Fazlullah el-Ömerî'den aktarılan bilgilere göre 1 Hafsî müddü $= 1,5$ Kayrevan müddü $\cong 1,5$ peygamber müddü şeklindeki eşitlik elde edilmektedir. Tunuslu âlim Tâcülârifin el-Bekrî'nin bildirdiğine göre XV. yüzyılın başlarında müd adı verilen Hafsî eski sâa yarım peygamber sâna yani $2\frac{2}{3}$ şer'î rıtlı ($2040 \div 2 = 1020$ gr.) muadildi. Robert Brunschvig bunun hacmini 1,466 litre olarak hesaplar (*Annales de l'institut d'études orientales*, III [1937], s. 79-81, 86).

Tartı sisteminin tercih edildiği İran'da müd XIV. yüzyıla kadar nâdiren kullanılmıştır. Makdisî'nin 10 menâlık kafze eşit olduğunu bildirdiği Hûzistan (Merâğa) müddünün (*Ahşenü't-tekâsîm*, s. 381) yaklaşık 10,5 litrelik hacmiyle 8,16 kg. civarında buğday ölçtüğü anlaşılır. XIV. yüzyılın ortalarına ait bir müd 10 büyük men (yaklaşık 32,64 kg. buğday) alırdı, 100 menlik müdd-i sultâniyye de onun on katına eşitti (Abdullah b. Muhammed el-Mâzenderânî, s. 199, 206, 217; krş. Hinz, s. 47). Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden $\frac{1}{3}$ mekkük $= \frac{1}{2}$ sâa hacmindeki Sâve müddünün ölçtüğü ağırlık için şu eşitlik elde edilir: 1 müd = 2 men = 4 rıtlı = 520 dirhem = 17.160 arpa (*Seyahatnâme*, IV, 381). Bunun metrik karşılığı 1,632 kg. civarındadır. Portekiz kraliyet maliye müfettişi Antonio Nunes'in aktardığı verilere göre 1554'te Hürmüz müddü 8, Baçaim'in ki de (Bas-

sein, Bombay'ın kuzeyi) 9 Portekiz "cana-da"sına eşitti. Gabriel Ferrand bunların metrik karşılıklarını sırasıyla 11,2 ve 12,6 litre olarak hesaplar (JA, XVI [1920], s. 67, 73, 276, 278).

Aslında Roma modiusu ile alâkali olmakla birlikte kaynaklarda "müd", "mut" ve nâdiren "med" adıyla anılan Anadolu ölçekleri de Osmanlı öncesinde ve sonrasında çeşitlilik arz etmektedir. Şerif el-İdrîsî (ö. 560/1165) Antakya müddünün 9 Antakya rıtına denk geldiğini bildirmektedir (el-Ek-yâl ve'l-evzân, III, 342). 1330'larda İbn Fazlullah el-Ömerî Marmara, Kastamonu, Konya, İznik, Manisa, Antalya ve Karahisar müddünü yaklaşık 70,99 kg. buğday veya 99 litre su alan Mısır irdebbiyle eşleştirir. Ona göre Denizli müddü $\frac{3}{4}$ irdeb iken (~ 74,25 litre) Germiyan (Kütahya), Tralles (Aydın), Bursa ve Foça'nınki yaklaşık 1,25 Mısır irdebine (~ 123,75 litre) denktir. Aksaray müddü kabaca 1,5 Mısır irdebine (~ 148,5 litre) eşitken Birgi'ninki Saruhan müddüne muadildi (Mesâlik, bk. bibl.).

Floransalı Francesco Pegolotti 1335 civarında Antalya müddünün (mogio) buğday, arpa ve bakliyat için 20 kileye ve 3,5 Kıbrıs müddüne eşit olduğunu bildirir (La Pratica, s. 58, 92). Fâtiş Sultan Mehmed'in 1474'ten kalma *Matbah-ı Âmire Defteri*'nden anlaşıldığı kadarıyla müd 20 kile (Ahmed Refik, sy. 49 [1335], s. 26, 55), yani yaklaşık 740 litrelik hacmiyle 513,178 kg. civarında buğday ölçen bir hacim ölçüsüdür (krş. Hinz, s. 46-47). Buna karşılık Elizabeth A. Zachariadou, Osmanlılar'ın Venedik ticaretinde kullandıkları Romanya müddünün (modius) hacmini yaklaşık 317 litre hesaplar (Trade and Crusade, s. 147-148). Fakat genellikle Osmanlılar'da müd 20 İstanbul kilesine eşitlenmeye çalışılmıştır.

892 (1487) tarihli *Hudâvendigâr Livâsı Kanunnâmesi* ile Bursa müddünün karşılığı tahıl için 20 kile olarak belirlenmiştir. 907 (1502) yılı kayıtlarına göre Bursa müddü (80 ÷ 4,5 =) 17,7 kile ceviz alırdı (Barkan, s. 3; Akgündüz, II, 182, 196; ayrıca bk. Koç, s. 541-546). XVI. yüzyıla ait kanunnâmelere göre İstanbul, Balıkesir, Aydın, Mentеше (Muğla), Kütahya, Bayburt, Erzurum, Pasin, Kemah ve Gürcistan müdleri buğday için 20 kileye eşitti.

924 (1518) tarihli *Silistre Livâsı Kanunnâmesi*'nde yöre müddü hububat için her biri 30 okkalık 20 kile olarak belirlenmiştir (Akgündüz, III, 469). Halbuki muhtemelen 922 (1516) tarihli Niğbolu Vilâyeti ve Silistre Livâsı kanunnâmelerine göre her ikisinin müddü hububat için 16 kile-

dir (Barkan, s. 270, 276; Akgündüz, III, 417). Buna karşılık 977 (1569) yılına ait *Silistre Livâsı Kanunnâmesi* yöre müddünün (muhtemelen her biri 100 okkalık) 4 kile olduğunu gösterir (Barkan, s. 281). Bu farklılık değişik kilelerin esas alınmasından kaynaklanıyor olabilir. Osmanlı Devleti'nin resmî ölçüğü olan İstanbul kilesi XVI. yüzyılda 20 okka yani 25,6589 kg. buğday ve un, 23,093 kg. arpa alırdı (bk. KİLE).

Sultan Abdülaziz devri sadrazamlarından Ahmed Esad Paşa'nın kongre için hazırlanmış olduğu tabloya göre Şam (Havran, Hama, Humus, Beyrut, Trablusşam, Kudüs, Nablus) zahire medi yarım İstanbul kilesine, Hicaz müddü de 8 kıyyeye eşitti. Kayseri'de pazar mutusu (60 ölçek =) 300 okkaya, çiftçi mutusu ise (10 kile = 80 ölçek =) 320 okkaya denkti (SA, III, 1567, 1572-1573). İbrâhim Süleyman el-Âmilî, 1361 yılında Suriye Azîzî müddünün $14\frac{2}{3}$ İstanbul okkası (= 18,816527 kg.) veya 20 kg. buğday, Nabâtiye (Lübnan) örfî müddünün de 11 okka taze buğday (≤ 14,112395 kg.) veya 8 okka taze arpa (≤ 10,26356 kg.) ölçtüğünü belirtir (el-Evzân ve'l-me-kâdir, s. 124-125). Fransa Ticaret Odası bülteninde kaydedilen bilgilere ve Osmanlı Düyünü Umûmiyye İdaresi verilerine dayanan George Young'a göre 1890'larda Anadolu ve Suriye'de kullanılan Osmanlı müddünün hacmi 18 litreden ibarettir (Corps, IV, 374).

Osmanlılar'da müd ayrıca ekilebilir alanların ölçüsü olarak da kullanılmıştır. Meselâ 935 (1528) tarihli *Karaman Vilâyeti Kanunnâmesi*'ne göre a'lâ yerden 60, evsat yerden 80-90 ve ednâ yerden 100-120 dönüm şeklinde tanımlanan "çiftlik" halk arasında Bursa'nınkiyle 12, Konya'nınkiyle 8 ve Karaman'ınkiyle 6 müdlük bir alanı ifade etmektedir (Barkan, s. 47).

BİBLİYOGRAFYA :

Tezhîbü'l-luğa, XIV, 221; *Lisânü'l-Ârab*, "mdd", "mdy" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cem*, "mdd" md.; R. Dozy - W. H. Engelmann, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*, Beirut 1974, s. 180; *Derleme Sözlüğü*, Ankara 1977, IX, 3225; H. H. Wilson, *A Glossary of Judicial and Revenue Terms*, Islamabad 1985, s. 314, 338, 346, 349; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 177; Buhârî, "Keffârât", 5; Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-nüzûr", 15; Nesâî, "Zekât", 44; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, II, 422; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Torrey), s. 152; Muhammed b. Ahmed el-Hârîzmî, *Me-fâtihu'l-ülûm*, Beyrut 1411/1991, s. 25; Ebû'l-Vefâ el-Büzcânî, *el-Menâzilü's-seb'* (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, *Târîhu 'ilmi'l-hisâbi'l-Ârabî* içinde), Amman 1971, s. 303-304, 306; Hattâbî, *Ğarîbü'l-hadîş* (nşr. Abdülkerîm İbrâhim el-Azbâvî), Dimaşk 1402/1982, I, 246-248; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 98,

145, 181, 381; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 27, 69, 89, 112-113, 117, 151; Şerîf el-İdrîsî, *el-Ekyâl ve'l-evzân* (Resûl Ca'feriyan, *Mirâs-ı İslâmî-yi İrân* içinde), Kum 1375 hş., III, 342; İbnü'l-Mücâvir, *Şifâtü bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zî'l-Hicâz: Târîhu'l-müstebîr* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed), Kahire 1996, s. 23; İbnü'r-Rif'a, *el-İzâh ve't-tibyân fi ma'rifeti'l-mikyâl ve'l-mizân* (nşr. M. Ahmed İsmâil el-Hârûf), Dimaşk 1400/1980, s. 62-63, 65-68, 74-75; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (nşr. Ahmed Abdülkâdir eş-Şâzelî), Ebûzabî 1424/2003, III, 309, 331, 336, 339, 348, 351, 355, 359, 363, 367, 371, 375, 379, 383, 387, 419; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 182; V, 114, 343, 344; Fâsî, *Şifâ'ü'l-ğarâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 398, 431, 434, 439; Abdullah b. Muhammed el-Mâzenderânî, *Risâle-i Felekiyye* (nşr. W. Hinz), Wiesbaden 1952, s. 199, 206, 217; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 383; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 381; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-akyyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309, tür.yer.; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 374; Barkan, *Kanunlar*, s. 3, 10, 46, 47, 69, 160, 163, 166, 171, 200, 240, 270, 276, 281; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 45-47, 51; İbrâhim Süleyman el-Âmilî, *el-Evzân ve'l-me-kâdir*, Beyrut 1381/1962, s. 118-125; F. B. Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura* (ed. A. Evans), New York 1970, s. 58, 92; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, s. 147-148; Mustafa ez-Zehabî, *Tahrîrü'd-dirhem ve'l-mışkâl ve'r-rihl ve'l-mikyâl ve beyânü me-kâdiri'n-nuqudü'l-mütedâvile bi-Mısr* (nşr. Anisât el-Kermelî, *Resâ'il fi'n-nuqudü'l-Ârabiyye ve'l-İslâmiyye ve 'ilmü'n-nümiyyât* içinde), Kahire 1987, s. 86; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-92, II, 182, 196, 257, 288; III, 232, 253, 261, 273, 319, 401, 417, 469; V, 406, 481, 514, 541, 562; M. Sâlim et-Tarâvne, *Târîhu muntikâti'l-Belkâ' ve Ma'ân ve'l-Kerek: 1281-1337 h./1864-1918 m.*, Amman 1992, s. 223; Yunus Koç, "Zirai Tarih Araştırmalarında Ölçü Tartı Birimleri Sorunu: Bursa Müdü Örneği", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Bildiriler* (haz. Alâaddin Aköz v.dğr.), Konya 2000, s. 541-546; Mahmoud Bey, "Le système métrique actuel d'Egypte", *JA*, I (1873), s. 76-80; M. H. Sauvare, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., VIII (1886), s. 135-151, 296-297; Ahmed Refik, "Fâtiş Devrine Âid Vesikalar", *TOEM*, sy. 49 (1335), s. 26, 55; G. Ferrand, "Les poids, mesures et monnaies des mers du sud aux XVIe et XVIIe siècles", *JA*, XVI (1920), s. 67, 73, 276, 278; R. Brunschvig, "Sur les mesures tunisiennes de capacité au commencement du XVIIe siècle", *Annales de l'institut d'études orientales*, III, Algier 1937, s. 79-81, 86; Mustapha El Habib, "Notes sur deux mesures d'Aumone", *Hespéris Tamuda*, X/3, Rabat 1969, s. 263-272; P. Pascon, "Description des mudd et şâc maghribins", a.e., XVI (1975), s. 25-88; R. T. Mortel, "Weights and Measures in Mecca during the Late Ayyûbid and Mamlûk Periods", *Ar.S*, sy. 8 (1990), s. 180; "Mud", *SA*, III, 1471; "Ölçü", a.e., III, 1567, 1572-1573; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XIII, 18115, 18154; E. v. Zambaur, "Kafiz", *IA*, VI, 66; E. Ashtor, "Ma-kâyil", *EP* (İng.), VI, 117-120.

